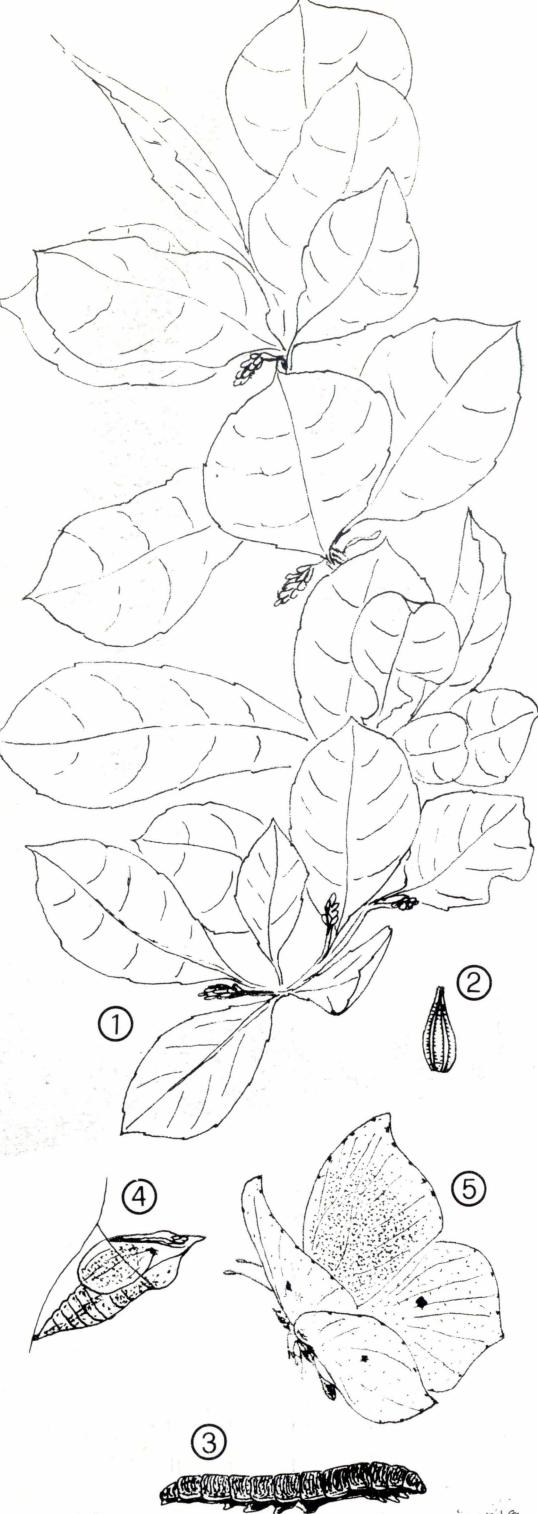

FRIEFET U BAĦRIJET

Joe Cilia

Fost il-ħafna ħlejjaq li niltaqqihu magħhom fil-Buskett, insibu tipi ta' friefet differenti li jittajru f'dan l-ambjent. B'daqsxejn attenzjoni nistgħu niltaqqihu wkoll mal-baħrijet, li jkunu reqdin matul il-ġurnata, u nistgħu nsibu wkoll xi xagħat (dud) jew fosdqa ta' dawn id-diversi friefet u baħrijet. Il-Buskett joffri ambjent tista' tgħid uniku fejn insibu daqstant siġar u vegetazzjoni s-sena kollha u għalhekk xi speci ta' friefet u baħrijet, kif ukoll ħlejjaq oħra, huma aktar komuni f'dan il-post.

Wieħed mill-isbaħ friefet tal-Gżejjer tagħna bla dubju ta' xejn hu l-FARFETT TAŻ-Żiju (*Mediterranean Brimstone*). Il-mara u r-raġel ta' dan il-farfett għandhom kuluri differenti. Filwaqt li l-mara hi ta' lewn isfar hadrani ċar, ir-raġel hu isfar b'dabra kbira kulur il-larinġ fuq il-ġwienah ta' quddiem. Dan il-farfett narawh jittajjar għall-bidu tar-rebbiegħa. Ir-raġel jidher jittajjar aktar spissi minħabba li l-friefett nisa jzommu l-fuq fil-quċċata tas-siġar u jinżlu 'l-isfel hekk kif il-jum jishon sewwa. Il-mara tħbi il-bajd bajdani fuq iż-żiġu (*Buckthorn*) bejn Marzu u Ĝunju. Dawn ifaqqsu wara xi għaxart ijjem. Ix-xagħat jew dudu hu hadrani u jiekol mill-weraq taż-żiġu.

-
- 1 - Weraq taż-Żiġu
 - 2 - Il-bajd tal-Farfett taż-Żiġu
 - 3 - Ix-xagħat
 - 4 - Il-fosdqa
 - 5 - Il-farfett raġel

Meta jikber biżżejjed jagħmel fosdqa hadra moħbija qalb il-weraq u z-zkuk. Il-farfett joħroġ mill-fosdqa wara xi ħmistax-il jum.

Jittajjar fuq il-ward tal-ġħollieq (*Brambles*) jew tal-liedna (*Ivy*) żgur li nsibu farfett żgħir ikħal. Dan il-farfett ġie osservat għall-ewwel darba fil-Gżejjer tagħna fl-1961 u nsejħulu FARFETT TAL-LIEDNA jew tal-GHOLLIEQ (*Holly Blue*). Anke fil-każ ta' dan il-farfett, il-mara u r-raġel jintgħarfu minn xulxin permezz ta' kuluri differenti fuq il-ġwienah. Filwaqt li r-raġel hu ta' lewn ikħal ileqq, minn fuq u lewn il-fidda bajdani b'tikek suwed minn taħt, il-mara hi simili iżda għandha faxxa sewdinija fit-truf tal-ġwienah. Dan il-farfett ibid il-bajd tiegħu fuq il-blanzuni tal-liedna, tal-ġħollieq jew tat-tuffieħ (*Apple*). Wara ffit ġranet dan il-bajd isir kemmxjejn kaħlani. Ix-xagħat jiekol il-petali ta' dawn il-blanzuni u jinheba gewwa fihom. Il-farfett jittajjar minn Marzu sa Settembru jew Ottubru u matul dan iż-żmien ibid xi darbtejn jew tliet darbiet.

Ta' min isemmi li fil-Buskett insibu tip ta' farfett li naqas sewwa fil-Gżejjer tagħna. Dan ma jfissix li ma niltaqqgħux miegħu f'inħawi oħra ta' Malta, imma dan jinsab fi ffit postijiet biss, inkluż il-Buskett. Dan il-farfett nistgħu nsejħulu I-FARFETT TAS-SELQ (*Small Copper*) għaliex il-pjanta favorita tiegħu biex ibid fuqha hi dik tas-selq (*Dock*). Dan il-farfett hu lewwel li jidher jittajjar fis-sena, xi minn daqqiet jidher ukoll fi ġranet xemxin ta' Jannar. Il-ġwienah tiegħu huma ta' lewn ir-ram illustrat, b'tikek suwed u burdura kannella. Hu jbid minn darbtejn sa tliet darbiet fis-sena. Il-bajd jitpogġga waħda waħda fuq il-pjanta tas-selq. Din hi pjanta li thobb l-umdità u ħafna drabi tinsab f'qiegħ

1-Weraq ta' I-Ġħollieq

2-Il-bajd li tbid il-baħrija Vapourer

3-Ix-xagħat tal-Vapourer

4-Il-fosdqa

5-Il-farfett raġel ♂ u mara ♀

xi wied minn fejn jgħaddi l-ilma. Ix-xagħat hu ta' lewn aħdar b'rīgi ħomor fuq daharu u matul ġenbejh. Il-fosdqa titwaħħal mal-weraq b'ħarira madwarha.

Il-bahrijet jixbhu ħafna lill-friefet, bid-differenza li dawn jittajru ġeneralment bil-lejl. Iżda hemm waħda minn dawn li tidher matul il-ġurnata tittajjar bil-ħeffa fuq il-fjuri, speċjalment dawk tal-lantana (*Shrub Verbena*), tixrob l-ilma ħelu b'isien twil waqt li tittajjar wieqfa: hi dik imsejha l-HABBARA jew BAHRIJA TAL-HARXAJJA (*Humming Bird Hawk Moth*). Din nistgħu narawha s-sena kollha u hi komuni mhux ħażin. Hi għandha l-ġwienah ta' quddiem grizi jew kanella u ta' wara lewn il-larinġ. Gisimha hu miksi bis-suf. Il-Bahrija tal-Harxajja tħbi fuq il-harxajja (*Cleavers*). Ix-xagħat ikun aħdar jew kanella. Il-fosdqa tinstab taħt il-weraq fuq il-ħamrija u l-bahrija toħrog tittajjar wara xi xahar.

Żewġ bahrijet oħra ta' l-istess familia, li nistgħu niltaqqhu magħhom taħt xi lampa fil-Buskett huma l-BAHRIJA TA' RAS IL-MEWT (*Death's Head Hawk Moth*) u l-BAHRIJA TAT-TENGHUD (*Spurge Hawk Moth*). Ta' l-ewwel hi l-akbar bahrija li tħix fil-Gżejjjer tagħna. Ix-xagħat tagħha hu kbir sewwa, ta' lewn isfar b'ħafna tikek suwed, b'seba' rigi mxengla vjola ma' kull ġenb u qarn imgħawweg fuq wara. Dan jista' jkun ta' kulur kannella skur ukoll b'marka bajda wara rasu.

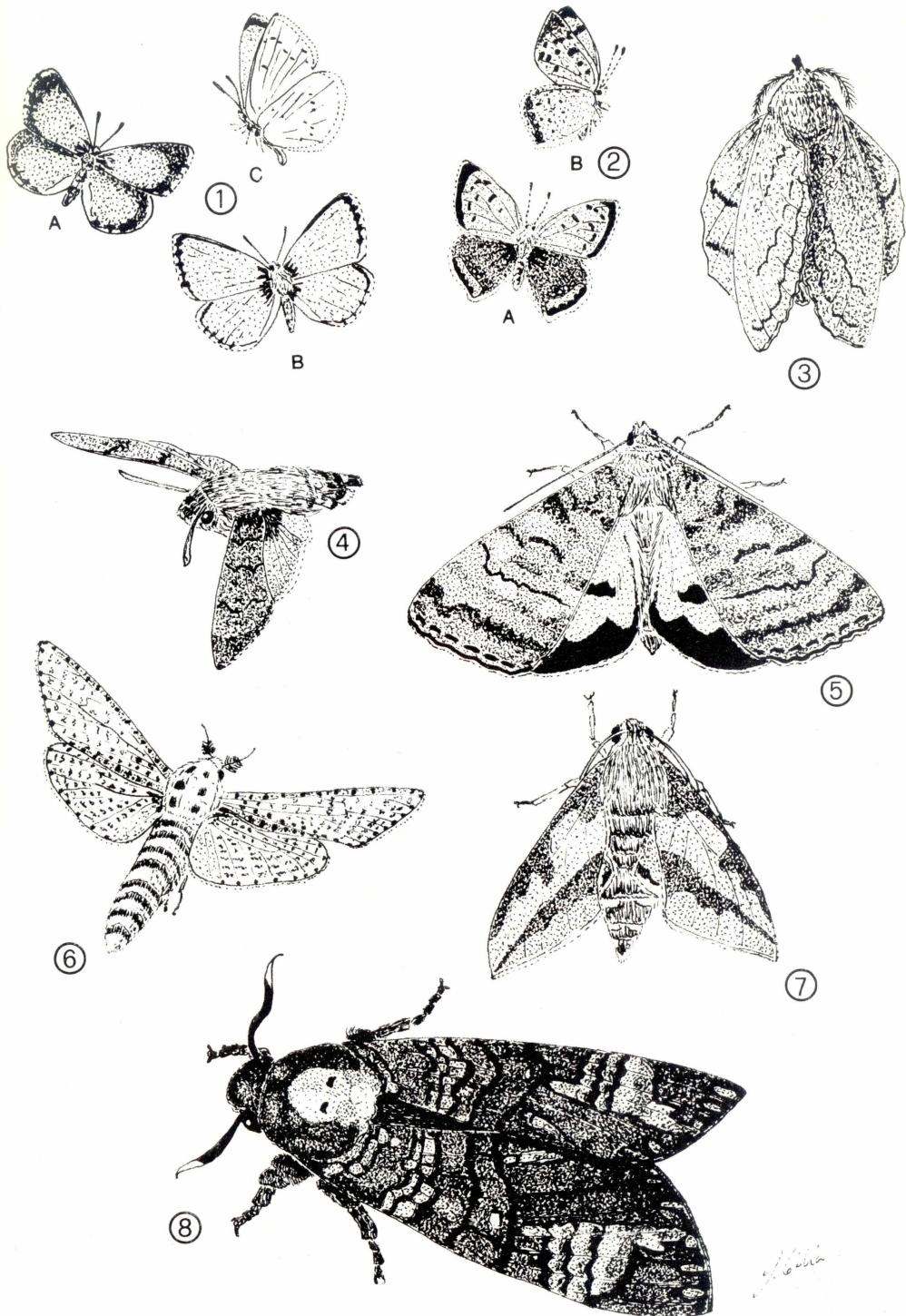
Il-Bahrija ta' Ras il-Mewt tħbi l-bajd taqħha fost l-oħrajn fuq il-pjanta tal-patata (*Potatoes*), l-İstraminjum abjad (*Garden Thorn Apple*) u l-ġiżiemin (*Jasmine*). Dawn jieħdu xi tletin jum biex jikbru sewwa qabel jagħmlu l-fosdqa taħt il-ħamrija. Nistgħu niltaqqhu mal-Bahrija ta' Ras il-Mewt minn tard f'Mejju sa Awissu u xi kultant anke f'Novembru.

Il-BAHRIJA TAT-TENGHUD ukoll kienet aktar komuni xi żmien ilu, iżda minħabba li t-tengħud (*Spurge*) ħafna drabi jikber mal-ġenb tat-toroq fil-

kampanja, dawn saru velenuži u ma baqqħux jikbru fil-kwantita li kienu jikbru qabel minħabba t-traffiku li hawn. Ix-xagħat li jiekol minn din il-pjanta hu wieħed mill-isbaħ li għandna: bil-kuluri aħdar, aħmar, is-wed, abjad, orangjo, krema u isfar, kollha mħalltin f'disinn sabiħ. Il-bahrija wkoll hi mill-isbaħ u tittajjar minn April sa' Ottubru. Il-fosdqa ssir fil-ħamrija u l-baħrija toħrog wara xi seba' jew disa' xħur.

Is-siġar tal-fraxxnu (*Ash*), ballut (*Oak*) u xi oħrajn li jikbru matul il-wied fil-Buskett, ukoll joffru ambjent adattat fejn waħda mill-bahrijet li għandna jibnu xibka ċejkna tal-ħarir miksija b'ħafna suf kannella. Go dawn wieħed jista' jsib għadd ta' bajd ta' bahrija kurjuża li bl-Ingliz tissejja (Vapourer). Ir-raġel ta' din il-bahrija, li jittajjar f'Gunju u Lulju, għandu l-ġwienah kannella b'marki bojod. Min-naħha l-oħra il-mara m'għandiex għwienah u tibqa' fil-fosdqa mkebba fix-xibka tal-ħarir (*Cocoon*). Ir-raġel ifittek lill-mara billi jagħraf ir-riħa li l-mara thalli fl-arja u anke minn distanzi twal din twassal lir-raġel sa ħejha biex iħġammarha. Wara, li l-mara tħbi fil-fosdqa stess, trut hemm. Il-bajd ifaqqas f'April u x-xagħat, għalkemm żgħir, hu wieħed mill-isbaħ. Hu sufi b'għadd ta' trofof suf qishom pniezel fuq daharu u tnejn aktar twal fit-truf. Ix-xagħat jiekol il-weraq taż-żiġu (*Buckthorn*) u tal-gholliq (*Brambles*) u xi kultant ukoll tal-ħawħ (Peaches) għajnejbaqar (*Plums*) jew tuffieħ (Ap-

- 1a - Farfett tal-Liedna - mara
- 1b - Farfett tal-Liedna - raġel
- 1c - Farfett tal-Liedna - minn taħt
- 2a - Farfett tas-Selq minn fuq
- 2b - Farfett tas-Selq minn taħt.
- 3 - Il-Werqa
- 4 - Il-Habbara jew il-Bahrija tal-Harxajja
- 5 - Bahrija tal-Luq
- 6 - Bahrija tal-Lanġas
- 7 - Bahrija ta' Ras il-Mewt.
- 8 - Bahrija tat-Tengħud.

ples). Meta jikber biżżejjed jitla' maz-zuk u tas-siġar u jagħmel xibka tal-ħarir u suf u jinbidel f-fosdqa.

Ftit huma dawk li jafu b'baħrija li m'hix komuni ħafna u li nsibuhu viċin is-siġar tal-luq (*Poplar*). Din il-Baħrija kbira, li nistgħu nsejjħula BAHRIJA TAL-LUQ (*Red Underwing*) għandha ġwenħajha ta' quddiem lewn griz li waqt li tkun tistrieh moħbija fuq xi zokk igħattu par oħra ħomor b'marki suwed. Xejn ma hu faċċi li tara x-xagħat ta' din il-Baħrija tal-Luq, għax hu ta' lewn iz-zuk u tas-siġar u meta jħoss il-periklu jingħafas aktar maz-zokk u b'hekk jinheba aktar ahjar. Dan jiekol mill-weraq tal-luq. Il-fosdqa jagħmilha taħiġ xibka tal-ħarir fix-xquq tal-qoxra taz-zokk tas-siġar jew qalb il-weraq. Il-bajd ifaqqsu għal April jew Mejju meta l-weraq ġoddha tal-luq jidbew jinbtu. Ma' l-aħħar ġimxha ta' Gunju jagħmel il-fosdqa u xi tletin jum wara toħroġ il-ħaġrija, li tibda tittajjar sa Settembru.

Il-kwantiità ta' liedna li tikber fil-Buskett hi r-raġuni l-ġħala l-BAHRIJA TAL-BALLUT (*Oak Eggar*) tinstab biss fil-Buskett u l-inħavvi ta' madwar. Din il-Baħrija, għalkemm imsejha "Tal-Ballut", m'għandha x'taqsam xejn mas-siġar tal-ballut (*Oak*). Il-Baħrija tal-Ballut tħbi il-bajd kennella tagħha fuq il-weraq u zkuk tal-liedna u dawn wara xi trax il-ġurnata jfaqqsu. Ix-xagħat jiekol il-weraq tal-liedna. Ix-xagħat li hu sufi, kennella, jaqa' mill-ewwel fl-art meta jħoss il-periklu, fejn jitkebbeb tond. Huwa jiekol tul-ix-itwa u għar-rebbiegħha jagħmel fosdqa, mkebba ġewwa qoxra iebsa magħħmula mill-ħarir u s-suf tiegħu. Il-Baħrija tittajjar bejn Awissu u Settembru. Il-Baħrija tal-Ballut raġel għandu par anten iċċar qishom imxat li jghinu biex isib il-mara. B'dawn l-antenni r-raġel jista' jsib il-mara minn mili bogħod meta jaqbad ir-riħa li l-mara tarmi maż-żiffa.

Bidwi darba qalli li fil-Buskett hemm baħrija li huma jsejjħulha l-WERQA (*Lappet*). Din il-Baħrija hi mill-aktar kurjuża li wieħed jista'

jiltaqa' magħha fil-Buskett. Fil-fatt meta tkun tistrieh bil-ġwienah magħluqin din il-ħaġrija tixxa lill-werqa niexfa tal-ballut. Nistgħu niltaqqgħu mal-Werqa tittajjar bejn Mejju u Ottubru u matul dan iż-żmien hi tħbi darbtejn. Il-mara tħbi numru kbir ta' bajd kahlani fuq l-ġħajnejha (*Plums*) u t-tuffieħ (*Apple*), għalhekk xi kultant tagħmel il-ħsara. Il-bajd ifaqqas wara xi ħmistax-il jum. Ix-xagħat hu ferm diffiċċi biex tarah għax ikun qisu biċċa miz-zokk. Meta din tasal biex tagħmel il-fosdqa, din tagħmelha mgeżzwra f'ħarir griz skur qalb il-weraq.

Baħrija oħra li wkoll sfortunatment tagħmel il-ħsara lis-siġar tal-frott hi l-BAHRIJA TAL-LANGAS (*Leopard Moth*). F'din l-ispeci, il-mara hi ħafna ikbar mir-raġel u għandha l-ġwienah bajdanin kważi trasparenti b'ħafna tikek suwed. Il-bajd safrani tagħha tpoġġihom fix-xquq taz-zukk tas-siġar tal-frott bħal tan-naspli, lanġas, tuffieħ u rummien. Malli x-xagħat ifaqqas jibda jħaffer fiz-zukk u l-friegħi u jiekol l-artab taz-zokk u jarmi l-iebes. Ix-xagħat idum ix-xhur fiz-zokk u xi daqqiet idum anki xi sentejn qabel ma jagħmel il-fosdqa fl-istess zokk. Il-Baħrija tittajjar minn Mejju sa Awissu.

Għalkemm semmejnejha għadd ġmielu ta' briefet u baħrijet li nistgħu niltaqqgħu magħħom fil-Buskett hemm ghadd kbir mhux hażin ta' oħra jn li jidħru f'dan il-post. Fl-ahħar mill-ahħar ta' minn iġħid li jekk aħna mmorru l-Buskett jew xi post iehor fil-Gżejjer tagħna biex nosservaw dawn il-hlejjaq m'għandniex għalfejn naqbudhom jew noqtluhom. Jekk hemm bżonn narawhom aktar mill-qrib biex nitgħallmu l-ħajja tagħhom għandna nkunu żguri li aħna kapaci nżommuhom fi stat tajjeb u mhux in-ħalluhom imtu b'nusqas ta' attenzjoni. Osservazzjonijiet u studju li jsiru fl-ambjent naturali huma aktar ta' ġid kemm għalina kif ukoll aktar u aktar għall-ħlejjaq li nkunu qed nistudjaw u napprezzaw.